

Miquel de Moragas i Miquel Botella, Editors

Les Claus de **l'Èxit**

*Impactes socials, esportius,
econòmics i comunicatius de*
Barcelona '92

*Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport
Universitat Autònoma de Barcelona
Museu Olímpic de Lausana
Fundació Barcelona Olímpica*

Els autors

Josep Miquel Abad
Enric Truñó
Fidel Sust
Manuel Llanos
Lluís Millet
Miquel Botella
Ferran Pastor
Jordi López
Andreu Clapés
Josep Bertran
Miquel de Moragas
Joan Botella
Faustino Miguélez
Ferran Brunet
Fernand Landry
John MacAloon
Nancy Rivenburgh
Muriel Ladrón de Guevara
Pilar Carrasquer
Núria García
Xavier Còller
Daniel Romaní
Dolors Aparicio

Les Claus de l'Èxit.

Impactes socials, esportius,
econòmics i comunicatius de
Barcelona'92

Les Claus de l'Èxit.

Impactes socials, esportius, econòmics i comunicatius de Barcelona'92

Els continguts d'aquest llibre no podran ser reproduïts, ni totalment ni parcialment, sense el previ consentiment per escrit dels editors.

© Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport
Universitat Autònoma de Barcelona
Edifici B. 08193 Bellaterra (Barcelona, España)

© Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Edifici A. 08193 Bellaterra (Barcelona, España)

Editors: Miquel de Moragas i Miquel Botella
Coordinació editorial: Miquel Gómez,
Esther Martí i Núria Garcia
Disseny de la coberta: Josep M.^a Trias (Quod)

Primera edició: juliol de 1995

Dipòsit legal: B. 30.733-1995
ISBN 84-490-0388-1
Composició: Víctor Igual, S. L.
Impressió: Duplex, S. A.
Enquadernació: Serveis Gràfics 106, S.L.
Printed in Spain - Impres a Espanya

Índex

Joan Antoni Samaranch <i>President del Comitè Olímpic Internacional</i>	7
--	---

Presentació

Pasqual Maragall <i>President del COOB'92</i> <i>Alcalde de Barcelona</i>	9
---	---

Introducció

Josep Miquel Abad <i>Conseller Delegat del COOB'92</i> «Balanz de les realitzacions del COOB'92»	11
--	----

Organització dels Jocs

Miquel Botella «Les claus de l'èxit dels Jocs»	18
---	----

Esports

Enric Truñó «Barcelona, ciutat de l'esport»	43
--	----

Manuel Llanos «Així va col·laborar el Comitè Olímpic Espanyol en l'èxit del '92»	57
--	----

Mitjans de comunicació

Miquel de Moragas / Nancy Rivenburgh / Núria Garcia «La imatge de Barcelona'92 a la televisió internacional»	76
---	----

Muriel Ladrón de Guevara / Xavier Còller / Daniel Romani «La imatge de Barcelona a la premsa internacional» .	98
---	----

Disseny

Miquel de Moragas «Disseny, logotip i mascota en la promoció i la identitat de Barcelona'92»	115
--	-----

Jocs Paralímpics Barcelona'92

Fernand Landry «Els Jocs Paralímpics i la integració social»	130
---	-----

Política

Joan Botella

- «Els Jocs Polítics. Actors i estratègies entorn
dels Jocs Olímpics de Barcelona 1992» 145

Societat

Faustino Miguélez / Pilar Carrasquer

- «La repercussió laboral dels Jocs Olímpics» 155

Andreu Clapés

- «Voluntaris Barcelona'92: la gran festa
de la participació» 171

John MacAloon

- «Barcelona'92: un punt de vista
des de l'antropologia cultural» 187

Urbanisme

Lluís Millet

- «Els Jocs de la Ciutat» 194

Economia

Ferran Brunet

- «Anàlisi econòmica dels Jocs Olímpics de
Barcelona'92: recursos, finançament i impactes» . . . 209

Tecnologia

Jordi López / Ferran Pastor

- «Barcelona'92: les estratègies de la tecnologia» . . . 244

Josep Bertran

- «La imatge de la tecnologia als Jocs Olímpics
de Barcelona'92» 260

Epíleg

Fidel Sust

*Director General d'Esports de la Generalitat
de Catalunya*

- «L'herència esportiva dels Jocs de Barcelona» . . . 267

Bibliografia sobre Barcelona'92

- Dolors Aparicio 272

Apèndix

Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport.

Càtedra Internacional d'Olimpisme.

- Fundació Barcelona Olímpica 282

BARCELONA'92: UN PUNT DE VISTA DES DE L'ANTROPOLOGIA CULTURAL

JOHN MACALOON¹

Com en qualsevol gran projecte públic d'art, es fa impossible anticipar les conseqüències socials i polítiques de l'Olimpíada de Barcelona quan fa tan poc que va concloure. Passaran anys abans que els diversos sectors de la societat barcelonina, catalana i espanyola puguin conèixer els seus efectes. Des de la perspectiva de l'antropologia internacional, no van haver-hi uns Jocs Olímpics de Barcelona, sinó milers, tants com comunitats culturals interpretaven l'Olimpíada. La reducció dels múltiples discursos a una mena de premisses bàsiques no seria una altra cosa que l'apropriació imperialista del món des d'un punt de vista provincià.

A la vegada, l'aliança de diferents forces ha creat una demanda irresistible d'aquest tipus de proposicions: la necessitat per part de la comunitat convidada de justificar la seva enorme inversió, les pretensions d'universalisme del Moviment Olímpic, les il·lusions de la ciència i el cosmopolitisme moderns, el debat contemporani sobre la globalització amb la seva errònia assumpció que les formes d'interconnexió transnacionals com ara els *mass media*, les grans empreses, els esports, les operacions de seguretat, els espectacles de masses, el coneixement de l'art o el turisme condueixen inevitablement a significats estandarditzats. La lògica del «sistema mundial» és, de fet, prou diferent d'això. La interconnexió i la diversificació no són processos oposats, sinó més aviat les dues cares d'una mateixa moneda intercultural.

Algunes de les significacions polítiques i socials associades als Jocs de Barcelona es poden reconèixer i apareixen arreu de forma implícita en les apropiacions institucionals de l'Olimpíada. Tot i així, com si fossin pedres llançades des de la volada dels afers mundials, difícilment es podrà predir quina forma prendran aquests significacions en arribar el seu eco a costes llunyanes. M'agradaria parlar de dues d'aquestes repre-

1. Doctor per la Universitat de Chicago. Professor d'Antropologia Cultural i Director del Programa de Màster de Ciències Socials de la Universitat de Chicago. Catedràtic Internacional d'Olimpisme l'any 1995.

sentacions: la ciutat mateixa amb el seu culte a l'urbanisme modern, i la nació-estat des d'una perspectiva global. Aquests dos temes es relacionen, però, d'una manera dialèctica, multiplicant-se. Apleguen al seu voltant la diversitat social de la història, la concepció i l'experiència, tot incloent importants diferències en el si d'Europa i de l'«Occident». De fet, l'expressió d'aquests temes a Barcelona va fer palès un important desplaçament temporal, l'explosió de la pretesa celebració d'un progrés social, dit lineal, a la fi del segle xx. Mentre que temes com el post-comunisme, la fi de la guerra freda i l'*apartheid*, així com la unificació europea, apuntaven cap a un potencial de novetat política pel futur, les representacions ideològiques i preformatives de la nació-estat i de la ciutat de Barcelona feien patent com està d'arrelada la nostra lògica decimonònica de la vida social.

Un repàs preliminar a la cobertura dels Jocs Olímpics per part dels mitjans de comunicació, especialment fora de l'Europa continental, mostra la sorprenent coincidència que la mateixa ciutat de Barcelona era l'estrella dels Jocs. Naturalment, en totes les Olimpíades, l'atenció se centra en la identitat de la ciutat amfitriona i la seva cultura, però l'any 1992 l'interès va ser una mica més inusual. Els periodistes estrangers, però també els aficionats i els treballadors esportius foranis, els acadèmics i els turistes en general, semblaven parlar més de la ciutat que no pas de cap controvèrsia, cerimònia o esdeveniment esportiu olímpic particular. D'alguna manera, Barcelona representava l'escenificació dels Jocs Olímpics, encara que en un altre sentit van ser els Jocs els que van crear «aquesta Barcelona».

Naturalment, els trets de la ciutat que distingien aquests comentaris canvien amb les cultures i la condició dels comentaristes. Els visitants de classe mitjana provinents d'agrupaments urbans poc estructurats com São Paulo, Tòquio, Los Angeles, Atenes i Bombai es meravellaven de la comoditat i la concisió dels desplaçaments per Barcelona. Els estrangers pels quals les multituds al carrer eren al seu país quelcom inusual, amoïnant o, fins i tot, esfereïdor comentaven reiteradament les quantitats, en milers, de ciutadans ordinaris que pujaven cada nit a Montjuïc sense cap altra raó que ser on hi era tothom. La fluència nocturna de la gent per les Rambles i el fet que la sociabilitat del vespre s'estengués tan ràpida i profundament fins altes hores de la matinada atreïen la participació i una especial implicació social per part de persones per a les quals en els seus entorns d'origen els plaers tenen lloc de portes endins i «els carrers es buiden» a mitjanit.

Per a molts visitants, aquest codi de mirar i ser mirat uni-

ficava la gent i la mateixa ciutat en una única expressió de la lògica de l'espectacle. La bellesa estètica de les grans panoràmiques de Barcelona i els seus íntims carrerons, l'endrec de fins i tot els barris més pobres (en la mesura que els visitants olímpics els arribaren a veure), i la sensació general d'una ciutat que es nota que es preocupa pel seu aspecte a través de l'aparent efectivitat dels serveis socials: tots aquests temes es repeteixen en els comentaris foranis, sovint arribant a amagar la sorpresa i el patiment dels estrangers i dels locals per un igual davant els altíssims preus. Fins i tot quan vorejava un narcisisme provincià, l'extrema autoconsciència dels barcelonins i els catalans respecte al seu entorn edificat era un altre factor valorat positivament pels comentaristes estrangers.

Els primers dies dels Jocs, algunes autoritats internacionals i aficionats olímpics es queixaven que tot allò semblava més l'«Expo de Barcelona i Catalunya» que no pas uns Jocs Olímpics. Les victòries dels atletes espanyols van ajudar a canviar-ho, tot menant la població local, que semblava no interessar-se en absolut per l'esport, dins els estadis, davant dels aparells televisius i a la vista dels estrangers que es movien en direcció oposada: havien vingut per als Jocs i eren arrossegats cap a la ciutat. Aquesta trobada entre població hoste i població amfitriona, tot passant els uns a frec dels altres, no tenia precedents en la meua experiència dels Jocs Olímpics d'estiu. Penso que és això el que, els que hi eren, recordaran de Barcelona quan ja faci molt temps que s'hagin oblidat els resultats de les competicions, els magnífics espectacles o les cerimònies inaugurals.

Els comentaris locals i foranis sovint semblaven constituir Barcelona com una entitat lliure i autònoma en el món, revelant la permanència d'un tret de les utopies del divuit i el dinou, quan la gran ciutat encara no havia quedat completament sotmesa per l'assetjant nació-estat. Avui en dia, en canvi, aquests tipus de reconeixements cívics són absolutament dependents d'identitats polítiques, partits i formacions irrevocablement lligades al discurs nacionalista. De manera similar, els vells panentusiasmes de la modernitat europea —bé sigui socialista, liberal o romàntica— que jauen al cor de l'Olimpisme van establir entitats transnacionals com el COI i l'ONU; de la mateixa manera que formes emergents com la Unió Europea no poden fer la seva aparició sense referència directa al món de les nacions-estat. La nova aliança entre allò global i allò local no pot encara desprendre's del que és nacional, i els presents models de nacionalitat continuen fortament lligats al passat.

A Barcelona aquests fets van ser repetidament simbolit-

zats per les «batalles de senyeres». Als carrers, als aparadors, als bars, restaurants, estadis, a les oficines del govern i del COOB'92, a les instal·lacions internacionals i als vestíbuls dels hotels oficials, les senyeres del COI, la UE, d'Espanya, Catalunya, Barcelona i el COOB'92 (acompanyades en algun context per les manifestacions de la independència catalana) es van veure obligades a ballar totes juntes. De vegades, el ball era una fel·liç sardana, a voltes un modern ballet, i altres moments una violenta dansa postmoderna. Cap expressió d'identitat i propietat, per molt joioses que fossin, restava incontestada o sense mediatitzar per les altres. És sota un ull-que-tot-ho-veu quan les identitats sòcio-polítiques senten la por més gran de ser excloses.

Al final dels Jocs, el President del COI Juan Antonio Samaranch va assenyalar *«que el mundo no sabía que España no era la cultura de las siestas y el mañana»*. Però, quin era el món que se suposava lliure de tals estereotips? No he trobat, tanmateix, coreans, indis, indonesis o kenyans que els compartien? Fins i tot nord-americans? Si és així, aleshores no és Espanya la que cal defensar, sinó les cultures hispàniques encara més rellevants de Mèxic, i Amèrica Central i del Sud. En la mesura que Espanya mateixa s'ha mantingut en el mapa cultural dels nord-americans, els estereotips preocupants no són segurament els de la indolència, sinó els de la «llegenda negra» en les seves versions del començament de la modernitat i a mitjan del segle xx. Encara que Samaranch té prou raons per ser conscient d'això darrer, no ho va esmentar. Per tant, es pot arribar a la conclusió que el món que Samaranch declarava il·luminat de bell nou era realment el Nord d'Europa. Per la seva banda, altres catalans van declarar que Samaranch havia d'haver dit «Catalunya» i no «Espanya», en consonància amb l'amplia campanya per part de certes elits barcelonines— incloent alguns dissenyadors de cerimònies olímpiques i, certament, la Generalitat— per tal de reafirmar la idea que Barcelona és la part més europea d'Espanya.

Les marcades declaracions d'autonomia cívica per part de l'alcalde de Barcelona Pasqual Maragall, encara que d'una formació política prou diferent que la de Samaranch, semblaven anar dirigides en el mateix sentit un cop examinades. Maragall va declarar a la vigília dels Olímpics que volia que Barcelona fos recordada per damunt de tot com «la ciutat que va funcionar», apareixent als ulls del món un gran alcalde del país on havia estudiat per convertir-se en el tecnòcrata que era abans de ser cridat al món de la política. Després dels Jocs, quan el seu desig li havia estat concedit amb escreix, es va sentir més lliure per especificar la seva audiència

real. Havent demostrat que era una gran ciutat europea, Maragall va declarar que llavors Barcelona havia d'esdevenir «la gran ciutat europea.» El doble estatus de Maragall com a alcalde i cap olímpic, la seva posició en l'organització dels municipis de la Comunitat Europea, el seus braços oberts als alcaldes de la desmembrada Iugoslàvia, i la seva citació durant les cerimònies inaugurals de les peticions personals que li havia fet les Nacions Unides, tot això és indicatiu de les noves relacions entre entitats locals i transnacionals que depenen de les mediacions nació-estat fins i tot quan tracten de trampejar-les. Jordi Pujol va provar de treure profit d'aquestes mediacions mitjançant la campanya de premsa de la Generalitat als principals diaris internacionals, campanya que volia aconseguir que es reconegués Catalunya com «un país d'Europa». Probablement són encertades les afirmacions post-olímpiques que la gent d'arreu del món ara sap que Catalunya no és el mateix que Espanya. Però gran part del discurs local va continuar deixant perplexos, si no irritats, molts estrangers. Als contingents no europeus en els Jocs Olímpics de Barcelona se'ls feia sentir a vegades com si fossin intrusos o se'ls estigués utilitzant com a penyores en una conversa intra-europea. Aquest efecte es veia accentuat pel desinterès (en comparació amb Olimpíades anteriors) mostrat pel COOB, els organitzadors artístics, els periodistes locals i les elits acadèmiques respecte a les cultures estrangeres representades entre ells, en particular envers les no europees i especialment respecte a les no occidentals. Els importants compromisos polítics llançats a la UE per les representacions d'una identitat mediterrània anaven acompanyats per a molts sud-americans, nord-americans, escandinaus i britànics per la sorpresa davant de certes pràctiques mediterrànies en relació a la raça i el gènere, almenys tal i com apareixien en els diaris principals. Més sorprenents encara que els dibuixos animats del «mulat», els recomptes de medalles «de negres/altres races» i les subreptícies imatges de les atletes femenines despullant-se dins unes habitacions de la Vila Olímpica, van ser la incapacitat o el desinterès català o espanyol per entendre per què algunes coses podien resultar ofensives per als ciutadans d'estats més clarament criolls o pluralistes. És clar, els Jocs Olímpics sempre han implicat aquests tipus de malentesos culturals i definicions polítiques dels límits entre societats hostes i amfitriones. El que es va donar en aquest cas, a una escala històrica mundial, va ser la permanent comunicació entre els diferents models del nacionalisme clàssic: el nacionalisme crioll d'Amèrica Llatina, l'ideal continental d'un estat/una ètnia/una llengua, el model

anglosaxó de moltes cultures/un estat, i els nacionalismes jeràrquics globalitzadors de l'Est i el Sud d'Àsia.

Les estretes connexions entre els models rivals de nació-estat i el tema de l'urbanisme utòpic configuren la particular contribució sòcio-política de Barcelona'92. Sense els Jocs Olímpics no s'hauria pogut generar tan ràpidament, o ni tan sols s'hagués arribat a generar, el capital econòmic per obrir Barcelona al mar, renovar les platges i els parcs, renovar els districtes de la Vall d'Hebron i Poble Nou, construir les rondes, les torres de comunicacions, els pavellons d'esports, i les terminals d'aeroports, o acabar cap dels altres projectes infraestructurals que, d'acord amb els urbanistes, no han consistit tant a transformar la ciutat com a «completar-la». (En el discurs de l'urbanisme de Barcelona, és com si Cerdà i l'Eixample haguessin estat esperant pacientment al llarg de tots aquests anys perquè el seu entorn arribés a construir-se). La modernitat artística i arquitectònica de Barcelona difereix en importants aspectes de la resta de la modernitat europea i internacionals, però, en la centralització utòpica de les seves visions, en la seva voluntat de construir un entorn urbà únic i integrat, es refereix directament als finals del dinou i principis del segle vint. Aquesta ideologia és clara fins i tot en el seu tractament de les comunitats perifèriques, que l'acullen dins dels límits marcats per les muntanyes i el mar i que han estat construïdes i ocupades pels immigrants de la resta d'Espanya. Com dirien els guies de la ciutat i de HOLSA (en un d'aquells meravellosos *tours* que els visitants estrangers no es van interessar gaire de fer), la ronda i els parcs que l'emmarquen han tingut efectes progressius, ja que «ara el burgès que resideix al centre de la ciutat veu efectivament a aquestes comunitats». (Malgrat el transport suburbà que sortia i entrava de Barcelona pel bàsquet, pocs visitants estrangers van arribar a descobrir-lo.)

Però també com a Seül (l'altra gran transformació olímpica d'una urbs, realitzada fins i tot a major escala que a Barcelona), el capital econòmic olímpic no podria haver estat generat sense el corresponent capital polític proporcionat pel mateix nacionalisme. A Corea del Sud, el procés havia estat conduït per les burocràcies de l'estat nacional central, que promovien, per una banda, l'emergència nacional a la consciència mundial per sortir de la foscor d'aquell orientalisme occidental que esborra tota diferència entre la Xina i el Japó, i, per l'altra, literalment aplanant el camí per la reunificació amb Corea del Nord. A Barcelona, per contra, el capital polític va ser generat mitjançant un seguit d'oposicions estimulants: entre Catalunya i l'Estat espanyol, entre la Generalitat

i l'Ajuntament, entre el burgès català i les poblacions immigrants, entre els socialistes, el centre-dreta i els radicals. Lluny de ser la conseqüència d'una antiga ciutat i la moderna tecnocràcia alliberada dels monopolitzadors discursos nacionalista i anti-nacionalista, l'urbanisme triomfant de Barcelona que actualment se celebra arreu del món és el producte precisament d'aquestes lluites al voltant de la identitat nacional. La modernitat mateixa s'ha cultivat tant a Barcelona perquè s'identifica amb l'oposició a la dictadura centralista de la nació i amb les reivindicacions extramurs per un estat i una identitat europeus. Així doncs, els somnis dels moderns racionalitzadors de Barcelona, del passat i del present, continuen lligats a un model determinat de nacionalitat que a la vegada reclama ser legitimat per certes formacions culturals i institucions polítiques (com la UE) transnacionals. Es tracta d'un paradigma que se'n ha fet palès amb l'experiència de Barcelona. Brasília, la utòpica capital racional d'un estat orgullosament crioll, va sol·licitar els Jocs Olímpics del mil·lenni amb l'esperança de superar la divisió Nord/Sud. Entre els seus rivals hi figurava Manchester i Beijing. Manchester buscava la seva renovació com a ciutat multicultural i internacional que s'alça sobre les runes del racionalisme industrial que la va fer néixer. Beijing desitjava transformar-se de la mateixa manera que Seül ho va fer, però tot seguint la lògica del centre exemplar del nacionalisme jeràrquic amb especial referència al paper de l'orientalisme i la guerra freda. Tot i estar connectades, precisament perquè guarden una relació, aquestes lògiques són profundament diferents les unes de les altres. El paradigma no només fa que la interconnexió sigui possible, sino que requereix la diferenciació i la diversitat. Com tria el COI si no és sobre la base de la diferència? I cal afegir que aquest és, de fet, un COI que, en les seves decisions políticament oportunes, però, perilloses, estableix un precedent arriscat a Barcelona respecte a qui se li permet ser representat com a nació, la qual cosa demostra la necessitat d'una major autoconsciència del «sistema mundial» en el qual s'insereix el propi COI.

Amb el reconeixement d'un vertader paradigma de les relacions interculturals en el sistema mundial, el pas següent no seria descobrir si els partidaris d'un model hi poden restar compromesos i de quina manera, alhora, arriben a un reconeixement i una consideració més seriosos d'altres models construïts amb els mateixos objectius pels pobles del món? La significació de Barcelona va ser també fer aquest repte molt més clar de cara al futur.